

TOETSINGSKADER BESCHERMD STADSGEZICHT

BEHOREND BIJ DE REGELS VAN BESTEMMINGSPLAN BERG - UTRECHTSEWEG

1 | Inleiding

2 | Ruimtelijk karakter

3 | Architectonische ontwikkeling

4 | Te beschermen waarden

5 | Ontwikkelingen

1 | INLEIDING

Op 30 juni 2007 is een groot deel van het Bergkwartier door het rijk, op grond van de Monumentenwet 1988, aangewezen als beschermd stadsgezicht. Het Bergkwartier is namelijk een goed voorbeeld van een omstreeks 1900 in ontwikkeling gebracht villapark. De hierbij betrokken tuinarchitecten ontwierpen een landschapspark met de kenmerken van de 'gemengde stijl'. De panden zijn als objecten in de landschappelijke aanleg gesitueerd. De samenhang tussen groenstructuur, lanenpatroon en bebouwing vormt het belangrijkste kenmerk.

1.1 Begrenzing

Het spoorwegemplacement aan de voet van 'de Berg' - op de overgang van de Utrechtse Heuvelrug naar het lage gebied van de Eemvallei - vormt de natuurlijke begrenzing van het stadsgezicht aan de noordzijde. Aan de oostzijde loopt de begrenzing over het hart van de Berkenweg, op de achtergrenzen van de oostelijke bebouwing van de Pieter Bothlaan, op de achtergrenzen van de zuidzijde van de Vondellaan en in het hart van de Jacob Catslaan en de Surinamelaan. Het Sint Eustatiuspad en het westelijk deel van De Genestetlaan vormen de begrenzing aan de zuidzijde. De westelijke begrenzing wordt gevormd door de noordzijde van de Stichtse Rotonde, de achtergrenzen van de voormalige kloosterpercelen aan de Daam Fockemalaan en de achtergrenzen van de westzijde van de Daam Fockemalaan.

2 | HUIDIG RUIMTELIJK KARAKTER

Het villapark is omstreeks 1900 tot ontwikkeling gebracht door een particuliere exploitatiemaatschappij (NV Amersfoort, Maatschappij tot exploitatie van onroerende goederen). Deze maatschappij gaf voor de ruimtelijke opzet van het villapark achtereenvolgens in 1898 de opdracht aan de Amersfoortse tuinarchitect H.F. Hartogh Heys van Zouteveen en in 1900 aan het bureau van de tuinarchitecten A.P. Smits en R.M.A.O. Schulz uit Naarden. Het villapark is in de gemengde landschapsstijl uitgevoerd. Kenmerkend voor deze stijl zijn het gebogen lanenpatroon, de verrassende uitzichten en een gevarieerd beplantingsplan, waarin licht en donker werden afgewisseld. Deze uitgangspunten werden gecombineerd met structuurbepalende, lineaire assen, die haaks op de hoogtelijnen staan. Ook bij de inrichting van particuliere percelen werden deze combinaties toegepast.

Het park is vanaf 1900 in fasen bebouwd: eerst met (dubbele) villa's en grote landhuizen, vanaf 1915 met kleinere landhuizen op percelen van geringere maat. De kleinschalige villabebouwing werd volgens de eerdere uitgangspunten voortgezet, terwijl de grotere stedenbouwkundige plannen volgens de moderne stedenbouwkundige beginselen in strokenbouw werden gerealiseerd. De dominante groenstructuur bleef daarbij de bindende factor.

2.1 Lineaire Assen

2.1.1 Utrechtseweg

De Utrechtseweg, de verbindingsweg tussen Utrecht en Amersfoort, is de oudste laan binnen het Bergkwartier. Deze laan is door de tuinarchitecten als lineaire as binnen het villapark opgenomen. De rijbaan wordt door monumentale bomen geflankeerd. Op verschillende plaatsen zijn oude bomen vervangen door nieuwe exemplaren, waarbij op termijn weer het kathedraal-effect van hoge kruiden over de weg wordt bereikt. De Utrechtseweg heeft geen uniform laanbeeld. Al voor 1900 werden langs de weg op grote afstand van elkaar voornamelijk villa's gebouwd. Ook het Berghotel kreeg de vorm van een statig woonhuis. Tussen 1900 en 1920 werden dicht bij de stad kleine woon- en winkelhuizen gebouwd, vaak in de vorm van dubbele villa's. Deze panden staan zeer dicht naast elkaar. Bovendien werden enkele bijzondere gebouwen gerealiseerd, zoals het Rijks Opvoedingsgesticht voor Jongens (Koningin Beatrixplantsoen 2-50) en de watertoren (Utrechtseweg 174). Het meest zuidelijke gedeelte bleef lange tijd onbebouwd, waardoor de Galgenberg de toegang tot de stad visueel bleef domineren.

2.1.2 Prins Frederiklaan

De Prins Frederiklaan was aan het eind van de 19de eeuw de toegangsweg naar de Vlasakkers. Tonen de eerste topografische kaarten nog een zandpad, omstreeks 1900 werd ook deze weg bestraat. De landschapsarchitecten namen ook deze laan op als lineaire as in hun ontwerp. Op de markante splitsing Utrechtseweg/Prins Frederiklaan werd in 1924 een zitbank geplaatst, waar men van het uitzicht op de stad kon genieten. Het gedeelte tussen Utrechtseweg en Koningin Wilhelminalaan, dat voorzien was van een monumentaal middenplantsoen, werd aan beide zijden bebouwd met royale villa's. Het andere deel, waarbij aan weerszijden grasstroken met bomen waren ontworpen, was tot ver in de jaren vijftig alleen aan de zuidzijde bebouwd. Aan het eind is de toren van Onze Lieve Vrouw ter Eem (Daam Fockemalaan 20-22) de beëindiging van de zichtas.

2.1.3 Koningin Wilhelminalaan

Voor het nieuwe station werd in 1901 een rotonde aangelegd waarbij de Koningin Wilhelminalaan door de landschapsarchitecten van begin af aan de functie van belangrijkste zichtas kreeg toebedeeld. Aan deze laan, die een breed profiel heeft met grasstroken en monumentale bomen tussen rijbaan en trottoir, werden direct zeer voorname villa's op grote kavels gebouwd. Ook het Oud-katholiek bisschoppelijk seminarie (Koningin Wilhelminalaan 3-5) werd aan deze laan gevestigd. Aan het einde van de vorige eeuw verzezen bij herverkaveling van grote percelen enkele grootschalige appartementengebouwen.

2.1.4 Emmalaan

Op de kruising van drie lineaire assen (Prins Frederiklaan, Koningin Wilhelminalaan en Emmalaan) ontwierpen de landschapsarchitecten een rotonde. Hierbij werd de Emmalaan zodanig gesitueerd dat een verbinding met het kruispunt Vondellaan/Utrechtseweg kon worden gevormd. Ook de Emmalaan kreeg een breed profiel. Ook hier markeren de grasstroken met de daarin geplaatste bomen het laanbeeld. Langs deze weg werden vanaf 1915 villa's en buitenwoonhuizen gebouwd, gelegen op tamelijk grote percelen. In latere perioden werden nieuwe woonhuizen toegevoegd. Eind jaren zestig werd de monumentale villa op de hoek van de Emmalaan en Prins Frederiklaan, door het grootschalige complex van het Leger des Heils vervangen.

2.2 Lanen

De woonstraten volgen de hoogtelijnen, van waar men oorspronkelijk doorzichten had op de lager gelegen gebieden. Aangezien de beplanting, zowel in het openbaar- als privé-gebied, zich fors heeft ontwikkeld, zijn de doorzichten grotendeels verdwenen. De laanbeplanting en het groen in de privé-tuinen vormen één geheel met daarin de gebouwen als losse objecten. De naar buitengerichte zichtassen zijn door de steeds hoger wordende hagen in de opeenvolgende decennia geleidelijk aan meer en meer naar binnengekeerd en zijn de gebouwen aan het oog onttrokken.

2.3 Deelgebieden

Het beschermd stadsgezicht is onderverdeeld in negen kleine deelgebieden, die wat ruimtelijke karakteristiek betreft weliswaar van elkaar verschillen, maar door de aanwezigheid van een dominerende groenstructuur met elkaar een grote samenhang vertonen.

- I Omgeving Johan van Oldenbarneveltlaan / Pieter Bothlaan: noord - zuid
  - II Villagebied; noord – midden - zuid
  - III Bosgebied ten westen van Abraham Kuyperlaan
  - IV Omgeving Cort van der Lindenlaan
  - V Omgeving voormalig terrein Rijks Opvoedings Gesticht
  - VI Omgeving Belgenmonument
  - VII Kloostercomplexen ten westen van de Daam Fockemalaan
  - VIII Bosgebied Galgenberg
  - IX Terrein ziekenhuis De Lichtenberg
- X Gemeentelijk Stadsgezicht Berg-Zuid (buiten het rijksstadsgezicht)

2.3.1 Deelgebied I

De eerste planmatige ontwikkeling van het Bergkwartier vond plaats in de directe nabijheid van het station. In dit gebied zijn twee onderdelen, noord en zuid, te onderscheiden.

I-Noord: omgeving Johan van Oldenbarneveltlaan

De eerste ontwikkelingen binnen het villapark Bergkwartier vonden hier tussen 1900 en 1910 in opdracht van de Exploitatiemaatschappij plaats in de directe nabijheid van het nieuwe station. Hierop anticiperend werden al vóór 1900 grote villa's op ruime kavels gebouwd. Hiervan zijn villa Meerwegen (Utrechtseweg 125) en villa Mezzo Monte (Regentesselaan 2/Prinses Marielaan 1) goede representanten. Voor het bereiken van een samenhangend ruimtelijk beeld werden de zogenoemde 'Bergservituten' opgesteld, waarin werd omschreven welke bebouwing en functies in het villapark wel en niet waren toegestaan. De wegen, bestaande uit een rijbaan met aan beide zijden een trottoir, worden door bomen in het trottoir geaccentueerd. Het deelgebied kenmerkt zich door de vele, op korte afstand van elkaar gebouwde, dubbele villa's van twee bouwlagen met kap. Deze panden, veelal in eclectische stijl en met baksteenornamentieke detaillering gebouwd, staan op tamelijk kleine percelen met voor- en achtertuinen, van de openbare weg gescheiden door van oorsprong smeedijzeren hekwerken. Een enkele villa werd vanwege het prachtige uitzicht van een panoramatorientje voorzien. Aan de Berkenweg staat sinds 1900, blijkbaar buiten de werkingssfeer van de Bergservituten, een blokje van een zestal rijk gedetailleerde en in eclectische stijl uitgevoerde middenstandswoningen. Omstreeks 1910 werd aan de Prinses Marielaan een ensembles van meerdere villa's gebouwd. De panden uit deze periode zijn overwegend in rode baksteen opgetrokken, waarbij de kappen van rode of gesmoorde pannen zijn voorzien. Slechts incidenteel is een villa van stucwerk voorzien. In de jaren

dertig resteerden nog enkele terreinen. Hier kreeg de nieuwe bebouwing in een enkel geval een rieten kap.

Het is opmerkelijk dat de bijzondere bebouwing veelal een afwijkend kleurgebruik bezit. Dat geldt onder andere voor:

- het voormalige belastingkantoor (Prins Hendriklaan 15), vormgegeven als een grote villa, waarvan de stucwerkgevel van een rode bakstenen plint is voorzien;
- het schoolgebouw (Regentesselaan 19-21), waarbij de bouwmassa door een plat dak wordt besloten;
- het kerkgebouw van het Apostolisch Genootschap (Utrechtseweg 73), dat is opgetrokken in een gele steen. De bouwmassa is van een plat dak voorzien.

Het aantal panden, waarvan de bouwmassa en vormgeving niet aansluit bij het stedenbouwkundig weefsel van het villagebied, is gering. Dat geldt in feite alleen voor:

- de uitbreiding van villa Mezzo Monte aan de Regentesselaan uit de jaren vijftig;
- de drie bouwblokken op de hoek van de Berkenweg/Utrechtseweg, BW-laan/Regentesselaan en Johan van Oldenbarneveltlaan 46, alle uit de jaren negentig, waarin de bouwmassa in tegenstelling tot de omringende bebouwing door identieke gestapelde lagen wordt bepaald.

I-Zuid: omgeving Pieter Bothlaan

Het deelgebied I-Zuid is circa tien jaar later dan deelgebied I-Noord tot ontwikkeling gebracht, waarbij de structuur van het noordelijke gedeelte is voortgezet.

De Pieter Bothlaan wordt vooral gekenmerkt door dubbele villa's van één of twee bouwlagen met kap, die als een ketting aan beide zijden van de laan zijn gesitueerd. De huizen in de Pieter Bothlaan dateren grotendeels uit de periode 1910-1920. Het merendeel van de panden is uitgevoerd in een (donker) rode baksteen met in een enkel geval een afwisseling met stucwerk op de verdieping.

De kappen zijn gedekt met pannen, merendeels rood in een enkel geval gesmoord.

Slechts in een aantal gevallen is een goed bij de oudere panden passende invulling uit de jaren dertig herkenbaar. Ook in de jaren negentig zijn twee woningen gebouwd. Deze nieuwbouw voegt zich door de gekozen bouwmassa en de kleurstelling goed in het oorspronkelijke karakter van de laan.

De hoofdnokken van de dubbele villa's zijn veelal evenwijdig aan de laan geplaatst, waarbij vaak steekkappen haaks op de weg zijn gesitueerd. De vrijstaande villa's bezitten daarentegen een nokrichting, die haaks op de weg is gericht.

De bouwblokken staan op korte afstand van de weg en zijn bovendien op relatief kleine afstand tot elkaar gegroepeerd. Rond de huizen ligt een tuin, waardoor ook de zijgevels vanaf de openbare weg goed zichtbaar zijn. Garages en schuren liggen veelal ver terug, zodat de tuin vanaf de openbare weg rond de hoofdbebouwing is gelegen.

Deelgebied I-Zuid bezit nog een zeer gaaf laanbeeld, waarbij alle latere ontwikkelingen, zowel in de jaren dertig als negentig van de twintigste eeuw, op goede wijze zijn ingepast.

Ook in dit deelgebied zijn de bijzondere gebouwen afwijkend vormgegeven, zoals:

- het kerkgebouw aan de Appelweg dat in gele baksteen is opgetrokken;
- het herdenkingsmonument, dat in de tuinmuur langs de Appelweg is opgenomen, en door zijn functie een bijzondere plaats inneemt.

2.3.2 Deelgebied II: Villagebied zuid – midden – noord

De belangrijkste wegen in dit deelgebied bestaan uit de lineaire assen die dit deelgebied in feite in drieën verdeelt. Langs deze hoofdwegen zijn de grootste percelen gelegen met de grotere villabebouwing. Langs de sterk gebogen woonstraten, die de hoogtelijnen min of meer volgen, zijn de percelen van geringere omvang gelegen. Hier bevinden zich de kleinere villa's en landhuizen, veelal voorzien van een dakaanzet vanaf de eerste verdieping. De gebogen lanen bezitten een kleiner profiel, bestaande uit een rijbaan en voetpaden met split afgedekt asfalt. In de voetpaden zijn op veel plaatsen beeldbepalende grasstroken opgenomen, waarin laanbomen zijn geplaatst. De veelal groene erfafscheidingen in de vorm van hagen en de hoogopgaande bomen in de particuliere tuinen versterken het landschappelijk karakter van het Bergkwartier.

II-Zuid: omgeving Huijgenslaan

Het deelgebied in de omgeving van de Huijgenslaan werd eveneens tussen 1910 en 1920 verder ontwikkeld. Binnen twintig jaar was het gebied voltooid. In dit gedeelte van het Bergkwartier werden de merendeels dubbele villa's in verhouding tot het eerste deelgebied op iets grotere terreinen gesitueerd, waarbij de bebouwing iets vrijer langs de rooilijnen werd gepositioneerd.

Ook hier overheerst de rode baksteen met kappen van rode of grijze pannen. Ook rieten kappen komen in dit deelgebied herhaaldelijk voor.

De bijzondere bebouwing werd ook in dit deelgebied in afwijkende vorm gebouwd, zoals:

- het schoolgebouw aan de Vondellaan, dat oorspronkelijk als openluchtschool werd ontworpen.
- het in de jaren vijftig ontworpen kantoorgebouw aan de Bilderdijklaan, waarin voor het eerst het

principe van gestapelde, identieke verdiepingen werden toegepast.

- Aan het eind van de Huijgenslaan ligt mogelijk een grafheuvel, die archeologisch van betekenis kan zijn. Nader onderzoek zal dit te zijner tijd moeten uitwijzen.

In de laatste dertig jaar is een aantal woongebouwen gerealiseerd, waarbij de oorspronkelijke typologie is losgelaten. Dit geldt voor:

- de geschakelde woningen aan de PC Hoofdlaan, waarbij de gevels zich over een grote breedte manifesteren. De bielzen erfafscheidingen vormen een uitzondering binnen het Bergkwartier.
- de woonblokken langs de PC Hoofd- en Tesselschadelaan, die uit nagenoeg identieke gestapelde lagen bestaan.

Bij deze complexen is mede door de verharding t.b.v. het parkeren ook de relatie met de groenstructuur van het Bergkwartier ontkend.

II-Midden: omgeving Anna Paulownalaan

Dit deelgebied kent een in verhouding lange ontwikkelingsgeschiedenis. De eerste panden werden in de jaren twintig in de directe omgeving van de lineaire assen gebouwd. Tussen 1930 en 1940 vond rond de Anna Paulownalaan een nieuwe bouwstroom plaats. In deze perioden werden de panden veelal in rode baksteen opgetrokken, waarbij de materialisering van de kap voor afwisseling zorgde, zoals rode en grijze pannen, rieten kappen en bij uitzondering leien of leipannen.

Het deelgebied werd in de jaren vijftig en zestig aan de westzijde gecompleteerd. Kleinere landhuisjes en bungalows kregen een plaats in het villapark. Aan het eind van de jaren zeventig moest op de hoek van de Emmalaan en de Prins Frederiklaan een oude villa plaats maken voor de nieuwbouw van het Leger des Heils. Rond het Berghotel was in de jaren negentig nog plaats voor een nieuwbouw-invulling. In massa-opbouw en detaillering bleven deze panden kwalitatief achter bij de oudere bebouwing in het Bergkwartier.

Als bijzondere gebouwen kunnen worden aangemerkt:

- het Berghotel, dat al vanaf het eind van de 19de eeuw een belangrijke positie in het Bergkwartier inneemt. Met name in de kopbebouwing langs de Utrechtseweg is het oorspronkelijk karakter nog afleesbaar.
- het voormalige kantoorgebouw van de Raad van Arbeid (Prins Frederiklaan 4), dat in 1927 in de vorm van een grote villa werd gebouwd in de stijl van de Amsterdamse School.

In de laatste decennia is een aantal invullingen gerealiseerd, die wat schaal en kavelindeling betreft niet aansluiten op de oorspronkelijke uitgangspunten van het villapark.

- Het pand van het Leger des Heils aan de Prins Frederiklaan/Emmalaan.
- De nieuwbouw op het terrein van het Berghotel.

II-Noord: omgeving Abraham Kuijperlaan

Het deelgebied noord is binnen het Bergkwartier wat oppervlakte betreft het grootst. De eerste ontwikkeling vond, zoals te verklaren is, plaats in de directe nabijheid van het station. Rond de Van Hogendorpstraat werd in de jaren twintig een groot aantal villa's gebouwd. De vormgeving van de laanprofielen werd van de eerder ontworpen delen overgenomen. Ook hier zijn de grasstroken met de laanbomen de landschappelijke dragers van het geheel.

In dit deelgebied werd voornamelijk gebruik gemaakt van rode baksteen met de kenmerkende rode en grijze pannen als dakbedekking. Het is opmerkelijk dat in dit deel van het villagegebied de - op een splitsing van drie wegen gelegen - panden haaks op de deellijn van het terrein zijn gepositioneerd. Hierdoor ontstonden de voor dit deelgebied zo kenmerkende kleinere zichtassen.

Het gedeelte rond de Groen van Prinstererlaan werd in de jaren dertig gerealiseerd, terwijl het meest westelijke gedeelte in de jaren vijftig werd ontworpen, zij het dat de terreinen langs het westelijk deel van de Barchman Wuytierslaan, vermoedelijk door de goede verkeersverbindingen, al in de jaren dertig werd bebouwd. Een aparte enclave in dit deelgebied wordt gevormd door het complex middenstandswoningen in de omgeving van de Borgesuslaan, gebouwd tussen 1920 en 1922. De toepassing van de hoge, rieten kappen sluit nauw aan bij het landschappelijk karakter van het villapark.

Naast de woonbebouwing hebben ook grotere complexen een plaats gevonden, die via ondergeschikte zichtlijnen met het gebied zijn verbonden. Deze complexen bezitten vaak een verschijningsvorm van hoge architectonische kwaliteit. Goede voorbeelden hiervan zijn:

- de voormalige HBS aan het Thorbeckeplein, dat door ingrijpende verbouwingen, thans vooral een stedenbouwkundige waarde voor dit gebied bezit.
- het schoolgebouw Pallas Athene aan de Heinsiuslaan, dat door zijn langgerekte kapvorm een sterke relatie met het landschappelijk karakter van het villapark bezit;

- het voormalige Van Oldenbarnevelt Gymnasium aan de Groen van Prinstererlaan uit 1931.

In dit deelgebied neemt de kantoorbebouwing aan de zuidzijde van de BW-laan tegenover het stationscomplex een uitzonderingspositie in zowel vanwege de toepassing van een grotere maat en schaal als ook door het ontbreken van een markante groenaanleg, die aansluit op de landschappelijke kwaliteiten van het Bergkwartier. De twee in de jaren negentig gebouwde appartementcomplexen op respectievelijk de hoek Prins Frederiklaan/De Bosch Kemperlaan en Koninging Wilhelminalaan/Prins Frederiklaan vormen door hun gestapelde bouw een uitzondering binnen het Bergkwartier.

2.3.3 Deelgebied III: Bosgebied ten westen van de Abraham Kuyperlaan

Een markant gebied binnen de groenstructuur van het noordelijk gedeelte van het Bergkwartier wordt gevormd door het onbebouwde terrein ten westen van de Abraham Kuyperlaan. Het vormt sinds de ontwikkeling van het villapark het hart van de wijk.

De Bergkerk, gelegen op de splitsing van de Dr. Abraham Kuyperlaan en de Prins Frederiklaan, domineert sinds 1951 de directe omgeving.

Aan de noordzijde bevindt zich een tenniscomplex van recente datum. Door de toepassing van een andere maat en schaal neemt dit complex binnen het Bergkwartier een uitzonderingspositie in.

2.3.4 Deelgebied IV: Omgeving Cort van der Lindenlaan

Het gedeelte aan de westzijde is na 1940 tot stand gekomen. De flatwoningen zijn in een zuidoost-noordwest georiënteerde strokenbouw gesitueerd, met daartussen een ruim opgezette en beeldbepalende groenstructuur met solitaire bomen, die aansluit op het landschappelijke karakter van het Bergkwartier. De flatwoningen benadrukken de accidentatie van het terrein. Door de latere invulling zijn hier de monumentale waarden vooralsnog van ondergeschikt belang. In het noordelijk gedeelte, op de plaats waar voorheen De Terp stond, zijn recent appartementengebouwen neergezet, waarbij de groenstructuur als verbindend element met de omgeving functioneert.

2.3.5 | Deelgebied V: Omgeving voormalig Rijks Opvoedings Gesticht

Het terrein van het voormalig Rijks Opvoedingsgesticht voor Jongens (ROG) uit 1908 aan het Koningin Beatrixplantsoen 2-50 bestaat thans uit twee delen. Het aan het groene voorterrein gelegen ensemble, bestaande uit hoofdgebouw, twee directeurswoningen en een zestal villa's voor onderwijzend personeel, is door middel van een haaks op de Utrechtseweg gelegen zichtas met deze weg verbonden. Het achterterrein, dat grote hoogteverschillen kent, is aan het eind van de jaren negentig van de twintigste eeuw herbestemd en is van een nieuwe inrichting voorzien. Naast een aantal appartementgebouwen die in aansluiting op de grote maat en schaal van het ROG-complex langs de centrale as zijn gesitueerd, bestaat het gebied vooral uit een tamelijk uniforme villabebouwing, die - in plaats van een vrije positionering - in een zogenoemd stempelplan is vormgegeven. Het hoogteverschil in de Prins Clauslaan wordt door lessenaarsdaken geaccentueerd. Ook het ontbreken van een bouwkundige erfafscheiding benadrukt deze bijzondere ruimtelijke situatie. In het noord-oosten is ruimte gevonden voor een gebouw met patio-indeling. Het achterterrein van het voormalige ROG-complex vormt derhalve een enclave met een geheel eigen karakter binnen het Bergkwartier. Echter ook in dit gedeelte zorgt de groenstructuur voor voldoende samenhang met de overige delen van het Bergkwartier.

2.3.6 Deelgebied VI: Omgeving Belgenmonument

De tuinaanleg van het in 1916 gebouwde Belgenmonument sloot nauw aan bij de oorspronkelijke begroeiing van de Berg, bestaande uit eikenhakhout en heide. Het eikenhakhout vormde het hoofdbestanddeel van het middenvak, waaraan het hoofdgebouw en de herdenkingsmuur zijn gelegen. Een dubbele ligusterhaag verbond het hoofdgebouw, de tuin en de herdenkingsmuur met elkaar. Vanaf hier had men een panorama over het Eemdal richting IJsselmeer. Door de restauratie van de tuin, die in 2000 plaatsvond, is de oorspronkelijke structuur hersteld. Op de plaats van de ligusterhagen zijn bij deze restauratie hagen van taxus geplant. Het middenvak zal na verloop van enige tijd uit heidebeplanting bestaan. Thans onderstreept deze openbare groenstructuur het landschappelijke karakter van het Bergkwartier weer in hoge mate.

2.3.7 Deelgebied VII: Kloostercomplexen Daam Fockemalaan

Het Bergkwartier wordt aan de westzijde begrensd door de scholen- en kloostercomplexen van Onze Lieve Vrouw ter Eem uit 1931 aan de Daam Fockemalaan 20-22 en het voormalige Constantinianum uit 1952-1954 (Daam Fockemalaan 10-12). Deze gebouwen, vormgegeven met de traditionele stijlkenmerken van de Delftse School, zijn op grote percelen gesitueerd. De tuinaanleg, van de openbare weg gescheiden door een hekwerk met bakstenen muurpijlers, sluit nauw aan bij de landschappelijke aanleg van het Bergkwartier. De toren van Onze Lieve Vrouw ter Eem is in het hart van de lineaire as van de Prins Frederiklaan gelegen. De toren van het voormalige Constantinianum vormt een oriëntatiepunt vanaf de Stichtse Rotonde.

2.3.8 Deelgebied VIII: Bosgebied Galgenberg

Dit vrijwel geheel onbebouwde gebied is gelegen aan de zuidzijde van de Utrechtseweg, op het hoogste punt van de Amersfoortse Berg. De Galgenberg vormt een historische plaats, waar in de middeleeuwen boven een monumentaal schavot de stoffelijke overschotten van personen die op De Hof waren terechtgesteld werden opgehangen.

Op de hoek van de Hugo de Grootlaan met de Utrechtseweg bevindt zich een ronde heuvel, zeer waarschijnlijk ook een prehistorische grafheuvel. Mogelijk bevinden zich in het geaccidenteerde bosgebied nog meer grafheuvels. Dit is ook de reden dat dit gebied (van de Stichtse Rotonde tot het terrein van De Lichtenberg) op de IKAW kaart wordt aangegeven als terrein met een hoge verwachtingswaarde. (IKAW= Indicatieve Kaart Archeologische Waarden)

Langs de Utrechtseweg en aan weerszijden van de Dr. J.P. Heyelaan staat bebouwing, waaronder de watertoren en enkele voorname woonhuizen van vermaarde architecten. Het hoogste punt van Amersfoort wordt bovendien benadrukt door een boven de boomkronen uitstekende ontvangmast ten behoeve van de centrale antenne inrichting.

Het bosgebied, ook wel 'Klein Zwitserland' genoemd, wordt gekenmerkt door grote hoogteverschillen met daarbinnen oude paden en houten bruggetjes, die vermoedelijk aan het eind van de 19de eeuw ten behoeve van een wandelgebied zijn aangelegd. Het hoogste punt bezat een panorama over de Gelderse Vallei. Deze kwaliteiten zijn in de loop der tijd deels verloren gegaan.

2.3.9 Deelgebied IX: Terrein ziekenhuis De Lichtenberg

Aan de rand van dit deelgebied staat aan de Jacob Catslaan een reeks zorgvuldig gedetailleerde woonhuizen uit de jaren dertig. Het gebied wordt echter gedomineerd door het ziekenhuis 'De Lichtenberg', gelegen op een plateau halverwege de helling van de Berg. Dit complex vond zijn oorsprong in een villa, die in 1931 sterk werd uitgebreid. In 1957 vond een tweede uitbreiding plaats, die in maat en schaal geen samenhang bezit met het landschappelijke en relatief kleinschalige karakter van het Bergkwartier. Daarentegen sluiten de rond het gebouw gelegen grote open ruimten met gazons nauw aan op de groenstructuur van het Bergkwartier en bieden ruim zicht op de helling van de Berg. Ook de toren van de in 1915 ontworpen Sint-Ansfriduskerk is vanaf hier goed zichtbaar. Na de oplevering van het nieuwe ziekenhuis aan de Maatweg kan het ziekenhuis worden gesloopt. Op het dan vrijkomende terrein wordt een woongebied ontwikkeld bestaande uit vrijstaande woningen, 2- en 3- onder één kap woningen en aan de zijde van de Utrechtseweg een hoogteaccent tot maximaal 12 lagen.

2.3.10 Deelgebied X: Gemeentelijk stadsgezicht Berg-Zuid (buiten rijksstadsgezicht)

Het gemeentelijk beschermd stadsgezicht is als zodanig door de gemeenteraad aangewezen op 26 april 1988. Dit gebied is gelegen tussen de Surinamelaan, Arubalaan, Kapelweg en Bonairelaan en is voor het grootste deel gebouwd in de jaren vijftig. Het werd ruimtelijk vorm gegeven door de Amersfoortse stedenbouwkundige ir. A.H. Rooimans. Kijkend vanaf de Amersfoortse Berg groepeerde hij 29 woonblokken zodanig dat het achterliggende gebied van de Gelderse Vallei via brede zichtlijnen waarneembaar bleef. Het plan werd in verschillende fasen gerealiseerd waarbij de stadsarchitecten D. Zuiderhoek en L.J. Linssen betrokken waren. De flatgebouwen bestaan uit drie en vier verdiepingen met zadeldaken, gesitueerd volgens de toen gangbare stedenbouwkundige uitgangspunten van de strokenbouw. In de eenduidige architectuur werd vooral aandacht besteed aan de bakstenen kopgevels die op de hoofdwegen zijn georiënteerd. Binnen het volume van de bouwblokken zijn balkons gerealiseerd. De openbare groenstructuur rond de flatgebouwen zorgde door de zichtlijnen voor een sterk ruimtelijk karakter, waarbij het groen in de directe nabijheid van de flats als 'park' is vormgegeven, terwijl het gebied dat verder van de bebouwing is gelegen meer als 'bos' kan worden getypeerd. Deze stedenbouwkundige opzet kreeg in de jaren vijftig nationale en internationale aandacht. De zorgvuldig ontworpen samenhang tussen bebouwing, stedenbouwkundige- en groenstructuur met de fraaie doorzichten, waren in 1988 aanleiding om het complex op de lijst van de gemeentelijke beschermde stadsgezichten te plaatsen.

De zichtlijnen, die zorgden voor een sterk ruimtelijk karakter, dienen weer in ere te worden hersteld. Met name langs de Kapelweg dient het zicht vanaf de weg door het gebied heen gewaarborgd te worden.

3 | ARCHITECTONISCHE ONTWIKKELING

In het Bergkwartier zijn alle stijlontwikkelingen binnen de architectuur uit de periode 1890-2000 goed vertegenwoordigd, waardoor de ontwikkelingsgeschiedenis van het Bergkwartier ook aan de panden valt af te lezen.

Omstreeks 1900 |

Rond 1900 wordt het Bergkwartier vooral gekenmerkt door panden die in één van de neostijlen zijn vormgegeven. Vooral van het Neoclassicisme, de Neorenaissance en de Chaletstijlen zijn goede

voorbeelden aan te wijzen. Als ontwerpers traden vaak de plaatselijke aannemers en bouwbedrijven op, zoals de Gebr. Ruitenbergh.

1900 – 1910 |

In deze periode worden de neostijlen nog steeds veelvuldig toegepast, zij het dat de ontwerper nogal eens een combinatie van verschillende stijlen maakt, die met de term eclecticisme wordt aangeduid. Vooral door de toepassing van baksteen in verschillende kleuren (baksteenornamentiek) wordt met name de Neorenaissance geïmiteerd. Architecten als H. Kroes en W. Salomons hebben in Amersfoort door de toepassing van deze stijlen bekendheid gekregen. Soms is in de detaillering van de villa's de invloed van de Jugendstil herkenbaar.

1910 – 1920 |

Omstreeks 1910 krijgt het rationalisme, beïnvloed door de werken van H.P. Berlage, K.P.C. de Bazel en J.W. Hanrath, meer invloed in de plaatselijke architectuur. Dit uit zich vooral in sobere gevels, waarbij de zorgvuldige compositie van gevelopeningen van belang zijn. De Amersfoortse architect M.J. Klijnstra is hiervan een goede representant.

1920 – 1930 |

In deze periode wordt de architectuur in het Bergkwartier, onder invloed van de Amsterdamse School, rijker. De toepassing van een scala aan metselverbanden, de combinatie van bouwmaterialen, de zorgvuldige detaillering en een bouwmassa, die als het ware geboetseerd is, zijn de belangrijkste kenmerken van deze tijd. Bouwmeesters die in Amersfoort in deze stijl hebben gewerkt zijn J.B. van der Haar, H. Hoste, H.F. Symons, A.H. van Wamelen en H.Th. Wijdeveld.

1930 – 1940 |

In dit decennium wordt de architectuur van de Amsterdamse School, zowel landelijk als in Amersfoort, strakker van vorm. Vooral in de architectuur van de kerkgebouwen van G. van Hoogevest is deze tendens herkenbaar. Daarnaast is invloed van het oeuvre van W.M. Dudok herkenbaar in de werken van de Amersfoortse stadsarchitect ir. C.B. van der Tak.

Gelijktijdig is er een groep architecten die zich weer meer op de historische bouwstijlen oriënteert. Op deze wijze wil men de achtergrond van de opdrachtgever ook in de architectuur verbeelden. De kloostergebouwen van OLV ter Eem van de hand van B.J. Koldewey zijn kenmerkend voor deze richting van het traditionalisme, ook wel Delftse School genoemd.

1940 – 1970 |

Na de oorlog, de tijd van de Wederopbouw, hebben zowel de richting van het traditionalisme als de stroming van de Nieuwe Zakelijkheid of het Functionalisme aanhangers. Beide stijlen zijn in Amersfoort dan ook goed vertegenwoordigd. Het kloostercomplex van de kruisheren, ontworpen door Jos. Schijvens, is een goed voorbeeld van de eerste richting, terwijl de villa van G.Th. Rietveld tot een van de belangrijkste representanten van de moderne stroming beschouwd kan worden. Het werk van architect Oosterhuis behoort ook tot de laatst genoemde richting. Bovendien worden de kenmerken van beide stromingen binnen één ontwerp wel gecombineerd, hierbij komen de modernistische invloeden vooral in het stedenbouwkundig ontwerp tot uitdrukking (strokenbouw), terwijl in de architectuur nog een traditionalistische detaillering herkenbaar is.

1970 – heden |

De laatste decennia zijn minder eenvoudig onder één noemer te brengen. Naast de traditionalistische en modernistische invloeden, herkenbaar in de detaillering, kenmerkt deze periode zich vooral door een grotere maat en schaal. Met name aan de noord-oostelijke rand van het Bergkwartier en bij invullingen rond het complex Op den Berg en het voormalige gymnasium zijn deze ontwikkelingen herkenbaar.

4 | TE BESCHERMEN WAARDEN

De waardevolle hoofdkenmerken van het Bergkwartier worden gevormd door de laat negentiende-eeuwse gemengde landschapsstijl als 'drager' van de groenstructuur van het gebied, de gaafheid van het oorspronkelijke lanenstelsel en de samenhang vorm, maat en schaal van de twintigste-eeuwse villabebouwing ('eenheid in verscheidenheid').

4.1 Algemene waarden

- 1** De landschappelijke aanleg in gemengde landschapsstijl met lineaire assen en gebogen woonstraten.
- 2** De samenhang van het openbaar gebied met de particuliere tuinen, waarin de gebouwen als losse objecten zijn geplaatst, zichtbaar vanaf de openbare weg.

- 3 Het straatprofiel, bestaande uit een rijbaan met aan weerszijden voetpaden met een deklaag die naar de oorspronkelijke halfverharding verwijst. De laanbomen zijn hierbij veelal in beeldbepalende grasstroken geplaatst.
- 4 De groene inrichting van de privétuinen als essentieel onderdeel van de groenstructuur.
- 5 Het goed bewaard gebleven twintigste-eeuwse architectuurbeeld met monumenten en waardevolle panden.
- 6 Eenheid in verscheidenheid; de ensemblewaarde van de villabebouwing met de omringende tuinen, aan de openbare weg soms nog voorzien van het oorspronkelijke ijzeren hekwerk; samenhang i.p.v. contrast.
- 7 Zichtassen die bijzondere instellingen, complexen en villa's met de landschappelijke opzet van het Bergkwartier verbinden.
- 8 De zich onderscheidende, hoogwaardige architectuur van de bijzondere bebouwing, waardoor deze bebouwing als oriëntatiepunt functioneert.
- 9 De onbebouwde onderdelen aan de westzijde van de Abraham Kuyperlaan, het terrein van Klein Zwitserland en tot slot het gebied rond het Belgenmonument met zijn natuurlijke begroeiing van eikenhakhout, heide en berken.

4.2 | Stedenbouwkundige waarden

4.2.1 | openbaar gebied en tuinen vormen één geheel

De ontwerpers hadden een villapark voor ogen, waarin het openbaar gebied en de particuliere tuinen één landschapspark vormen, waarin de woonhuizen als objecten zijn gelegen.

De lanen, zowel de verkeerswegen als de woonstraten, werden op landschappelijke wijze vormgegeven. Dit werd bereikt door het aanbrengen van grasstroken tussen trottoirs en rijbaan. Hierin werden bomen van de eerste grootte geplaatst, waardoor deze lanen een herkenbare structuur in het park kregen. Hagen, hekken en muurtjes, die de bebouwing goed zichtbaar lieten vanaf de openbare weg, vormden de begrenzing van het particulier eigendom. Omdat de tuinen en het openbaar gebied ruimtelijk één geheel vormen, versterkt ook de beplanting op de particuliere percelen het landschappelijk karakter van het villapark. Door het aanbrengen van zichtlijnen tussen de beplanting door ontstond een wederzijdse, visuele relatie tussen bebouwing en omgeving.

Doelstellingen

- *het zichtbaar maken van de panden vanaf de openbare weg;*
- *het terugdringen van hoge en/of gesloten bouwkundige erfafscheidingen aan de openbare weg (zie ook artikel 39.3 onder f van de regels van het bestemmingsplan);*
- *het terugdringen van hoge hagen, wintergroene bomen en dichte groene erfafscheidingen;*
- *het terugdringen en voorkomen van opgeworpen wallen, grenzend aan het openbaar gebied (zie ook artikel 39.5.1 onder c van de regels van het bestemmingsplan);*
- *het herstellen van de zichtlijnen op particulier terrein.*

4.2.2 | hiërarchie in verkeerswegen en lanen

Binnen het villapark is onderscheid gemaakt tussen de doorgaande lanen, die als verkeerswegen moeten worden beschouwd, en de woonstraten. De doorgaande wegen (Emmalaan, Koningin Wilhelminalaan, Prins Frederiklaan, Utrechtseweg) kregen een lineaire vorm en werden haaks op de hoogtelijnen geplaatst. Ook de Vondel- en Huygenslaan, die minder als doorgaande wegen kunnen worden beschouwd, zijn haaks op de hoogtelijnen ontworpen.

De lanen, waaraan de woningen waren gelegen, volgden daarentegen de hoogtelijnen en kregen een gebogen verloop. Dit ontwerppunt is kenmerkend voor de 'gemengde stijl' binnen de Engelse Landschapstijl. De rijbanen van de lineaire assen kunnen in gebakken klinkers worden uitgevoerd, terwijl de rijbanen van de woonstraten uit asfalt bestaan.

Doelstellingen

- *het handhaven en versterken van het lanenpatroon met zijn karakteristieke profiel (zie ook artikel 39.2 onder d1 van de regels van het bestemmingsplan);*
- *het handhaven en versterken van het onderscheid tussen lineaire assen en woonstraten;*
- *het om advies voorleggen van nieuwe inrichtingsvoorstellen aan de gemeentelijke monumentencommissie (zie ook artikel 39.5 van de regels van het bestemmingsplan).*

4.2.3 | kavelindeling

In de eerste ontwikkelingsfase (deelgebied 1) werden de veelal dubbele villa's op tamelijk kleine kavels geplaatst. Door de eenheid in bouwtype en de uniforme situering op de kavel heeft dit, in samenhang met een gelijkwaardige architectonische vormgeving, tot een grote ensemble waarde geleid. Tussen de objecten neemt het groen een belangrijke plaats in. In de Bergservituten, direct opgesteld bij de eerste exploitatie van het gebied, werd dan ook een minimale maat tussen de bouwblokken vastgelegd, vooral om het landschappelijk karakter van het park te waarborgen.

De overige deelgebieden, die in de volgende ontwikkelingsfasen tot stand gekomen zijn, worden door een grotere kavelgrootte gekenmerkt. De enkele woonhuizen staan hierbij centraal op het kavel, de dubbele woonhuizen zijn zodanig op het kavel gepositioneerd, dat de bouwmassa's, voortgaand op de uitgangspunten van de Bergservituten, optimaal door het groen zijn omgeven.

In het Bergkwartier komen bouwblokjes van drie tot vijf woningen slechts in enkele gevallen voor. Ook hier is het groen rond de woning een belangrijke beelddrager.

De middenstandswoningen in de omgeving van de Borgesiuslaan, waarin een groot aantal woningen onder één kap zijn ondergebracht is de enige uitzondering binnen dit gebied. De romantische architectuur van de Amsterdamse School met invloeden van het Engelse landhuis heeft ertoe bijgedragen dat dit bouwtype zich ook op een voorbeeldige wijze in het landschap heeft ingevoegd. De toepassing van hoge rieten kappen op de hoek heeft hiertoe zeker bijgedragen.

In de jaren vijftig is een aantal grote woningcomplexen gerealiseerd. De gebruikelijke kavelgrootte werd losgelaten, waardoor grote bouwblokken konden worden gerealiseerd. Maar doordat het stedenbouwkundig plan ook nu is verweven met een herkenbare groenstructuur, hebben ook deze complexen zich op goede wijze in het Bergkwartier ingepast.

Doelstellingen

- *Het handhaven van de bestaande kavelindeling;*
- *Het splitsen van kavels, waarvoor op de verbeelding geen bouwmogelijkheid is opgenomen, is niet toegestaan (zie artikel 39.2. onder c.2 van de regels van het bestemmingsplan);*
- *Het handhaven van de rooilijnen (zie artikel 39.2. onder c.1 van de regels van het bestemmingsplan);*
- *Het handhaven en herstellen van het groen rond de panden;*
- *Bij nieuwbouw in de voorgevelrooilijn bouwen (zie artikel 39.2. onder c.1 van de regels van het bestemmingsplan);*
- *Het in principe vrijhouden van voor- en zijgevels van aanbouwsels (zie de verbeelding en bouwregels van het bestemmingsplan);*
- *Het toestaan van uitbreidingen aan de achterzijde van het hoofdgebouw, mits terugliggend gesitueerd binnen de doorgetrokken lijnen van de hoofdmassa van de zijgevel.*
- *Het toestaan achter de achtergevellijn van bijgebouwen, schuurtjes en garages in de strook gelegen tussen de verlengde zijgevels van de hoofdmassa en de erfgrans, mits bestaande uit één bouwlaag met kap.*
- *Het gebruik kunnen maken van een afwijkingsbevoegdheid, waarvoor een advies van de gemeentelijke Monumentencommissie wordt ingewonnen.*

4.2.4 | zichtlijnen

De tuinarchitecten hebben bij het ontwerp van het villapark gebruik gemaakt van zichtassen. Op deze wijze werd de samenhang tussen bebouwing, groenstructuur en lanenpatroon versterkt. Binnen de zichtassen is een hiërarchie herkenbaar. Van klein naar groot: objectgerichte zichtassen, markante assen en lineaire assen. Nader onderzoek zal wellicht een aantal verdwenen zichtlijnen naar voren brengen.

objectgerichte zichtlijnen

De samenhang tussen de bebouwing en het lanenverloop werd door de ontwerpers benadrukt door het toepassen van zichtlijnen, zowel op kleine als op grote schaal. Allereerst is het opvallend dat de panden, die op de hoeken van wegen zijn gelegen, vaak onder 45 graden zijn gesitueerd, waarbij de middenas in de architectuur wordt geaccentueerd door een topgevel, een schoorsteen of afwijkend materiaalgebruik. Deze kleinere zichtassen worden thans door te hoog opgaande hagen, struiken of bomen aan het zicht onttrokken. Het terugbrengen van dit markante kenmerk voor het Bergkwartier kan niet door het bestemmingsplan worden geregeld, maar is vooral een verantwoordelijkheid van de eigenaar/bewoner van het perceel. Door het geven van toegesneden voorlichting op dit punt kan de gemeente een verandering in de goede richting wel stimuleren.

markante assen

Vervolgens is er in het Bergkwartier een aantal (semi)openbare panden aan te wijzen, die door een markante as duidelijk zichtbaar zijn vanaf de openbare weg. Ook zijn er voorbeelden, waarbij men vanaf het monument een panorama heeft over het omliggende gebied.

Hierbij kan men gerangschikt naar bouwjaar denken aan: het complex van het voormalig Rijks Opvoedingsgesticht (Koningin Beatrixplantsoen 2-50), het gebouw van de voormalige HBS aan het Thorbeckeplein, de watertoren (Utrechtseweg 174), het Belgenmonument (Belgenlaan 9), het kloostercomplex van OLV ter Eem (Daam Fockemalaan 20-22), het voormalig gymnasiumgebouw

(Groen van Prinstererlaan 33) en het terrein van het ziekenhuis De Lichtenberg (Utrechtseweg 160). Bij herontwikkeling zijn zichtlijnen bepalend voor de positionering van nieuwe bebouwing. Bij het spoorwegemplacement aan de noordzijde van het stadsgezicht is de overgang van de Berg naar het vlakke terrein wel het meest herkenbaar. Deze markante overgang is essentieel voor de waarneembaarheid van de Berg en dient visueel goed waarneembaar te zijn.

lineaire assen

Tot slot bepalen de lineaire assen van de doorgaande wegen, Utrechtseweg, Prins Frederiklaan, Koningin Wilhelminalaan en Emmalaan, de structuur van het villapark, waaromheen de woonstraten zijn geplooid. Deze assen dienen in het stadsgezicht door een verzorgd profiel en de daarbij behoorde laanbeplanting te worden gemarkeerd.

Doelstellingen

- *het vrijhouden, versterken en terugbrengen van objectgerichte zichtlijnen, markante assen en markante panorama's;*
- *Het versterken en markeren van lineaire assen als dragers van het stadsgezicht.*

4.3 | landschappelijke waarden

De openbare weg vormt een belangrijk onderdeel van het villapark Bergkwartier. Onderscheid tussen de lineaire assen en de gebogen woonlanen wordt door een verschil in grootte van de laanbomen benadrukt. Bij wegen van de hoofdinfrastructuur wordt het zg. tunneleffect nagestreefd.

grasbermen

Het Bergkwartier wordt naast het markante lanenpatroon en de hoogwaardige architectonische verschijningsvorm van de panden ook bepaald door de grasstroken tussen rijbaan en trottoir, waarin veelal de laanbomen zijn geplaatst. Deze in verhouding kleinschalige groenelementen vormen daarmee de dragers van het landschappelijk karakter van het villapark. Onderzoek kan uitwijzen dat lanen, die nu niet van een grasstrook zijn voorzien, deze vroeger wel gehad hebben. In dat geval moet worden nagegaan of herstel van het oorspronkelijk profiel mogelijk is.

hagen en groene erfscheidingen

Tuinen en openbaar gebied vormen één ruimte, waarin de objecten zijn gesitueerd. Het groene karakter van de tuin is daarom van essentieel belang voor het landschappelijk karakter van het villapark Bergkwartier. Het ruimtelijk en landschappelijk karakter van het villapark wordt versterkt als achter de hagen en groene erfscheidingen de woningen nog zichtbaar zijn.

Groengebieden en plantsoenen

Het villapark kent drie relatief uitgestrekte groenstructuren t.w. de terreinen van Klein Zwitserland, het Belgenmonument en het gebied bij de Bergkerk. Deze structuren vormen de rustpunten van het park, waarbij het genieten van de omgeving bij het ontwerp voorop stond. Voor deze gebieden zijn dan ook inrichtingsplannen gemaakt, waarbij van de natuurlijke gesteldheid van het gebied (hoogteverschillen de natuurlijke begroeiing etc.) gebruik is gemaakt.

In het Bergkwartier waren plantsoenen, naast de zo kenmerkende grasstroken, een belangrijk middel om de landschappelijke aanleg van het villapark te versterken. De inrichting van het Da Costaplein, de Vondellaan, Daam Fockemalaan, BW-laan en Prins Frederiklaan waren hierbij toonaangevend. In de loop der tijd zijn door de toenemende verkeersdruk veel van deze bepalende groenelementen verdwenen. Bij herinrichting van de lanen zal door een historisch onderzoek worden nagegaan of lanen van een middenplantsoen en grasstroken waren voorzien.

Particuliere tuinen

De beplanting op de particuliere tuinen bepalen mede het landschappelijke karakter van het Bergkwartier. In het bestemmingsplan is de regeling opgenomen dat bijbehorende bouwwerken alleen achter de achtergevelrooilijn van gebouwen mogen worden gerealiseerd. Met deze regeling wordt de bebouwingsstructuur van het gebied gewaarborgd maar wordt tevens de mogelijkheid geboden om de voor- en zijtuinen een groene uitstraling te geven of laten behouden.

Water

In de wijk kwamen een aantal betonnen vijvers voor, die het beeld van het villapark mede bepaalden. Dit gold onder andere voor het buiten het stadsgezicht gelegen Borneoplein en voor de locatie tegen over Vondellaan nr.6. Volgens overlevering moet zich ook aan het da Costaplein een betonnen vijver hebben bevonden. Het aanleggen van zwembaden op particulier terrein kan een grote inbreuk maken op het groene karakter van het stadsgezicht, niet alleen vanwege een afwijkend materiaal- en kleurgebruik, maar ook door de daarmee samenhangende wens van hoge, groene afscheidingen in de vorm van hagen. Deze elementen kunnen alleen worden toegestaan, indien de zwembaden

onzichtbaar vanaf de openbare weg worden aangelegd, waarbij hoge omheiningen, zowel gebouwd als in de vorm van hagen niet noodzakelijk is.

Doelstellingen

- *het handhaven en versterken van bestaande profielen met grasstroken (zie artikel 39.5.1 onder a van de regels van het bestemmingsplan);*
- *het vragen van advies aan de gemeentelijke monumentencommissie t.b.v. de omgevingsvergunning voor het wijzigen van het straatprofiel (zie artikel 39.5.1 van de regels van het bestemmingsplan);;*
- *het alleen bij inritten toestaan van onderbrekingen uitgevoerd in asfalt met split;*
- *het handhaven en verbeteren van de trottoirs, afgedekt met split;*
- *toestaan dat de particuliere tuinen slechts voor 1/3 deel worden verhard (zie artikel 39.5.3 onder c van de regels van het bestemmingsplan);*
- *het beperken van de hoogte van de erfafscheidingen aan de openbare weg (zie de regels over andere bouwwerken in de verschillende artikelen van de regels van het bestemmingsplan);*
- *het tegengaan van visueel gesloten erfafscheidingen en/of toegangshekken aan de openbare weg; (zie artikel 39.3 onder f van de regels van het bestemmingsplan).*
- *het beperken van de hoogte van hagen tot maximaal 1,50 aan de openbare weg;*
- *het in stand houden van een continue groene strook evenwijdig aan de erf grenzen aan de openbare weg;*
- *het verbieden van verdiepte inritten op een wijze waardoor een 'open gat' aan de openbare weg ontstaat (zie artikel 39.2.d onder 2 van de regels van het bestemmingsplan);*
- *het aanleggen van zwembaden is slechts in zeer beperkte mate toegestaan (zie artikel 39.5.1 onder b van de regels bij het bestemmingsplan).*

4.4 | Objecten

4.4.1 rijksmonumenten

Het gebied kent ook een groot aantal rijksmonumenten. Bij wijziging van deze panden is op grond van de Monumentenwet 1988 een monumentenvergunning vereist. In sommige gevallen (o.a. bij herbestemming en bij zeer ingrijpende wijzigingen) wordt naast het advies van de gemeentelijke monumentencommissie ook het oordeel van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed gevraagd. Bij voornemens tot restauratie en/of uitbreiding wordt het plan op de gebruikelijke manier door de gemeentelijke monumentencommissie getoetst, waarbij niet alleen de vraag wordt gesteld of de voorgestelde wijzigingen het karakter van het gebied in stand houden, maar ook of de voorgenomen wijzigingen het architectonisch karakter van het pand voldoende in tact laten.

4.4.2 archeologische rijksmonumenten

Op grond van artikel 3 van de Monumentenwet 1988 is een aantal locaties in het Bergkwartier aangewezen als archeologisch monumenten. Voor het verrichten van werkzaamheden in een archeologisch monument is een vergunning noodzakelijk, die schriftelijk moet worden aangevraagd bij het college van burgemeester en wethouders van Amersfoort.

4.4.3 gemeentelijke monumenten

Het gebied kent een groot aantal gemeentelijke monumenten. Bij wijziging van deze panden is op grond van de gemeentelijke monumentenverordening een monumentenvergunning vereist. Hiervoor wordt het advies van de gemeentelijke monumentencommissie gevraagd. Bij wijzigingen van het pand wordt vooral bekeken of de hoge architectonische kwaliteit in voldoende mate aanwezig blijft. Bij voornemens tot uitbreiding of nieuwbouw wordt het plan op de gebruikelijke manier door de gemeentelijke monumentencommissie getoetst, waarbij niet alleen de vraag wordt gesteld of de voorgestelde wijzigingen het karakter van het gebied in stand houden, maar ook of de voorgenomen wijzigingen het architectonisch karakter van het pand voldoende in tact laten.

4.4.4 Waardevolle panden

Panden die wat bouwmasse betreft goed passen binnen het Bergkwartier en door hun detaillering ook architectonisch van waarde worden geacht, zijn ondergebracht in de categorie waardevolle panden. Dit zijn panden, die het rijke architectuurbeeld van het Bergkwartier ondersteunen. Bij voornemens tot restauratie en/of uitbreiding wordt het plan op de gebruikelijke manier door de gemeentelijke monumentencommissie getoetst, waarbij niet alleen de vraag wordt gesteld of de voorgestelde wijzigingen het karakter van het gebied in stand houden, maar ook of de voorgenomen wijzigingen het architectonisch karakter van het pand voldoende in tact laten.

4.5 | Straatinrichting en reclame-uitingen

De inrichting van het openbaar gebied is mede bepalend voor het aanzien van het Bergkwartier. Hierin zijn de volgende onderdelen van belang: straatverlichting, straatmeubilair, bestrating, parkeren, verkeersborden en verkeersremmende maatregelen.

straatverlichting

In het villapark komt een groot aantal soorten straatverlichting voor. Aangezien het villapark wordt gekenmerkt door een grote samenhang tussen stedenbouw, groenstructuur en architectuur zou ook een eenheid binnen het straatmeubilair deze ruimtelijke samenhang kunnen versterken, waarbij onderscheid gemaakt kan worden tussen hoofd- en woonstraten.

straatmeubilair

In het Bergkwartier komt een aantal verschillende zitbanken voor met bijhorende voorzieningen, zoals prullenbakken etc. Het verdient aanbeveling bij vervanging een nieuw model te kiezen dat voor het gehele gebied geldt. Historisch onderzoek is daarbij het vertrekpunt. Het meubilair moet in materiaal- en kleurgebruik naar oordeel van de gemeentelijke monumentencommissie aansluiten bij de karakteristiek van het Bergkwartier. Een zorgvuldige detaillering is daarbij van groot belang.

bestrating

In het Bergkwartier bestaan de rijbanen veelal uit asfalt of rood gebakken klinkers. Het asfalt van de trottoirs is veelal voorzien van een splitlaag, die de oorspronkelijke halfverharding imiteert. Deze materialen zijn voor het gehele gebied toepasbaar. Het kleurgebruik is daarbij terughoudend en donker van toon. Betonstenen, 30x30 tegels en andere grootschalige materialen in het openbaar gebied verminderen de landschappelijke samenhang van het villapark.

parkeren

Het parkeren vindt in grote delen van het Bergkwartier evenwijdig aan de rijrichting plaats. Aparte parkeervakken zijn slechts in een beperkte mate aangegeven. Ook hierbij geldt dat het kleurgebruik terughoudend en donker is. Sterke contrasten dienen te worden vermeden.

verkeersborden

Omdat het Bergkwartier als villapark is ontworpen maken de verkeerskundige maatregelen vaak inbreuk op de landschappelijke uitgangspunten. Een veelheid aan borden en palen dient te worden voorkomen door deze tot het uiterste te beperken.

verkeersremmende maatregelen

Het lanenprofiel is voor het karakter van het Bergkwartier van grote betekenis. Indien verkeersremmende maatregelen, zoals drempels, plateaus etc noodzakelijk blijken dan zullen deze onderdelen het bestaande profiel zo min mogelijk moeten verstoren. In nieuwe situaties zullen deze elementen zorgvuldig moeten worden ingepast, waarbij de lineaire werking van de stoepranden wordt gehandhaafd.

Reclame-uitingen

In het Bergkwartier komt een aantal panden voor, waarbij reclame-uitingen in de tuin aangeeft dat zich hier een kantoor of bedrijf bevindt. Aangezien de groenstructuur de belangrijkste drager vormt voor het stadsgezicht is het van belang dat reclame-uitingen in maat, schaal en uitstraling ondergeschikt zijn aan de groenstructuur en het pand. Vandaar dat afmetingen worden gegeven, waaraan de reclame moet voldoen.

Doelstellingen

- *Het straatmeubilair sluit door vormgeving en detaillering op passende wijze aan bij het karakter van het Bergkwartier.*
- *Het toepassen van een sober materiaal- en kleurgebruik bij straatmeubilair en bestrating;*
- *Voorstellen voor wijzigingen in vorm en kleur van het bestaande straatmeubilair worden om advies voorgelegd aan de gemeentelijke monumentencommissie.*
- *De toepassing van relatief grootschalige bestratingsmaterialen, zoals 30x30 tegels, is niet toegestaan.*
- *Het bij gelegenheid vervangen van grootschalige bestratingsmaterialen;*
- *Haaks en schuin op de weg parkeren is niet gewenst*
- *Terughoudend kleurgebruik van parkeervakken.*
- *Inrichtingsvoorstellen m.b.t. parkeren en verkeersremmende maatregelen worden om advies voorgelegd aan de gemeentelijke monumentencommissie.*
- *Het tot het uiterste beperken van het aantal en de omvang van de verkeersborden.*
- *Het beperken van verkeersremmende maatregelen;*

- *Uitvoering zal gebaseerd moeten zijn op een verantwoorde vormgeving in relatie tot een zorgvuldig materiaal- en kleurgebruik. Verkeersborden tot een uiterst minimum beperken.*
- *Het toepassen van reclame-uitingen is ondergeschikt aan groenstructuur en bebouwing.*

5 | ONTWIKKELINGEN

5.1 Gevelaanpassingen

Het Bergkwartier wordt gekenmerkt door een rijk architectuurbeeld. Hierbij spelen de gevelindelingen, het specifieke materiaal- en kleurgebruik en de toegepaste detaillering een belangrijke rol. Bij door de opdrachtgever gewenste aanpassingen van de gevelindeling is de architectonische vormgeving, zoals weergegeven op de oorspronkelijke bouwtekening van het pand uitgangspunt. Hierbij zal door de monumentencommissie worden getoetst of de bestaande architectonische kwaliteit in voldoende mate in het nieuwe plan behouden blijft.

Doelstellingen

- *Bij aanpassing van de gevels moeten in principe die bouwmaterialen worden toegepast die bij het oorspronkelijke ontwerp passen. Voorstellen voor het bewust afwijken hiervan worden aan de gemeentelijke monumentencommissie voorgelegd. Zie de regels ten aanzien van een omgevingsvergunning voor cultuurhistorische waarden in de verschillende artikelen van de regels van het bestemmingsplan);*
- *Bij onderhoud aan woningen de bij het pand van oorsprong passende materialen gebruiken met een zorgvuldig op dit materiaal afgestemde detaillering en kleurgebruik.*

5.2. Uitbreidingsmogelijkheden

In eerdere paragrafen is al vermeld dat het van belang is dat de panden als objecten in het villapark staan. Rond de gebouwen moet voldoende ruimte aanwezig zijn, waardoor de groenstructuur ook op particulier terrein wordt versterkt. Hierdoor is het wenselijk dat de voor- en zijgevels van de panden zoveel mogelijk worden vrij gehouden van aanbouwsels. Aan achterzijde kan aanbouw plaatsvinden, mits terugliggend gesitueerd binnen de doorgetrokken lijnen van de hoofdmassa van de zijgevel. In de strook gelegen tussen de verlengde zijgevels van de hoofdmassa en de erfgrans zijn schuurtjes e.d. toegestaan. In het gebied tussen de panden kunnen achter de achtergevel, zo mogelijk vrijstaande, garages, carports en schuren worden gebouwd van maximaal een bouwlaag met een kap.

Door gebruik te maken van een afwijkingsmogelijkheid kunnen uitbreidingen tot de voorgevelrooilijn worden gerealiseerd, als de cultuurhistorische waarden in voldoende mate zijn gewaarborgd. De gevolgen voor zowel de ruimtelijke situatie als de architectonische verschijningsvorm worden daarom voor advies aan de gemeentelijke monumentencommissie voorgelegd. Hierbij laat de commissie zich leiden door de onderstaande criteria. Het streven is, dat op deze wijze het voor het stadsgezicht zo kenmerkende groen rond de panden zoveel mogelijk vanaf de openbare weg zichtbaar blijft.

stedenbouwkundige criteria afwijkingsmogelijkheden

een omgevingsvergunning voor het afwijken van het bestemmingsplan kan worden verleend mits:

- De tuin met het karakteristieke groen in voldoende mate (5 meter tussen aanbouw en perceelgrens) rond het bouwblok aanwezig is;
- De aanbouw qua bouwmassa ondergeschikt is aan de hoofdmassa van het pand;
- Er in relatie tot het hoofdgebouw geen afwijkende dakhellingen worden toegepast;
- Er bij ligging in een ensemble geen afwijkende dakhellingen t.o.v. de omgeving worden toegepast.

architectonische criteria afwijkingsmogelijkheden

een omgevingsvergunning voor het afwijken van het bestemmingsplan kan worden verleend mits:

- Het volume van de uitbreiding wat betreft vormgeving (materiaalgebruik en detaillering) ondergeschikt is aan de hoofdmassa.
- De uitbreiding de specifieke architectonische elementen van de hoofdmassa in takt laat of - naar oordeel van de monumentencommissie op aanvaardbare wijze – op een nieuwe manier wordt geïntegreerd, zoals bijvoorbeeld de ingangspartij, serres, erkers, verticale vensters van trappenhuizen, gootoverstekken en dakschilden.
- Het oorspronkelijke aanzicht van het pand door de uitbreiding niet wezenlijk wordt aangetast.

Doelstellingen

- *In principe geen uitbreidingen aan de voor- en zijgevels van de bouwmassa (zie de verbeelding en bouwregels van de verschillende artikelen van de regels van het bestemmingsplan);*
- *Aanvragen voor afwijkingsmogelijkheden worden voorgelegd aan de monumentencommissie.*

- *Uitbreidingen aan achterzijde toegestaan (zie de verbeelding en bouwregels van de verschillende artikelen van de regels van het bestemmingsplan);*
- *garages en schuren in gebied tussen panden mits maximaal een bouwlaag met kap (zie de afwijkingsregels in de woonbestemmingen van het bestemmingsplan)*

5.3 Nieuwbouw

Hierboven is reeds geformuleerd, dat de groenstructuur tot de belangrijkste dragers van het Bergkwartier behoort. Binnen het landschappelijk aangelegde park zijn de objecten gesitueerd, in een veelheid aan bouwstijlen, die met de aanduiding 'eenheid in verscheidenheid' kan worden getypeerd. Hierdoor is een samenhangend straatbeeld ontstaan zonder al te grote contrasten.

Hierbij valt op dat de semi-openbare gebouwen een geheel eigen identiteit hebben gekregen, vormgegeven in de op dat moment heersende bouwstijl. Deze gebouwen hebben zo'n hoge architectonische kwaliteit dat zij als oriëntatiepunten binnen het gebied herkenbaar zijn.

Ook binnen de woonhuizen zijn meerdere stijlen en typologieën herkenbaar. In de meeste gevallen zijn de overeenkomsten tussen de panden groter dan de verschillen.

Als uitzondering komen echter ook geheel op zich zelfstaande panden voor, vaak gelegen op grotere percelen, die een bijzonder goede representant zijn van een bouwstijl. De villa's van Rietveld aan de Anna Paulownalaan en zijn ensemble aan de Oranjelaan zijn hiervan goede voorbeelden.

Bij eventuele vervanging van panden in het Bergkwartier door nieuwbouw zal iedere keer moeten worden bepaald, waaraan de nieuwe bebouwing zal moeten voldoen. In het algemeen zal er, voortbordurend op de traditie, een goede balans moeten worden gevonden tussen een vormgeving, die zich richt op de kenmerken van het stadsgezicht ('eenheid in verscheidenheid') en een architectonische verschijningsvorm, die het Bergkwartier op een zelfstandige wijze weet te verrijken. Beide opties zijn mogelijk, waarbij aan de gemeentelijke monumentencommissie wordt gevraagd te beoordelen of deze ontwikkeling passend is binnen het beschermd stadsgezicht én of de door de ontwerper gemaakte keuze in het ontwerp ook daadwerkelijk herkenbaar is.

Bij de keuze voor een nieuwbouw die zich wil richten naar de omliggende bebouwing, zijn de volgende aspecten richtinggevend: een vergelijkbare situering op het perceel, overeenkomstig materiaalgebruik, de toepassing van een in de omgeving passende kapvorm en oog voor een zorgvuldige detaillering, die eveneens verwantschap vertoont met de omliggende panden. Dit houdt in dat bij deze keuze de welstand wordt gevraagd te beoordelen of het ontwerp zich ondergeschikt voegt binnen het ensemble. Met name in de ensembles, ontworpen door één ontwerper in een korte bouwperiode, is deze optie van toepassing. De gemeentelijke monumentencommissie kan in de toekomst voorstellen doen tot het vaststellen van een ensemble-waarde.

Bij de keuze voor een geheel eigentijdse nieuwbouw, wordt beoordeeld of deze ambitie niet alleen in het ontwerp tot uiting komt, maar ook of deze ontwikkeling op de betreffende plek in het stadsgezicht past, zodat het pand als een architectonische verrijking voor het Bergkwartier kan worden beschouwd. Zorg voor de omringende groenstructuur als drager van het geheel is hierbij eveneens een belangrijk toetsingskader.

Doelstellingen

- *De bijzondere cultuurhistorische waarden van het stadsgezicht Bergkwartier zullen door de gemeentelijke monumentencommissie bij het beoordelen van verbouw- en nieuwbouwplannen als uitgangspunt worden genomen. De commissie zal zich hierbij laten leiden door de gebiedsbeschrijvingen, zoals opgenomen in paragraaf 2.3 van deze bijlage.*
- *In ensembles is de keuze om nieuwe bebouwing zo onopvallend mogelijk in te voegen in de bestaande context van toepassing.*
- *Bij verbouw- en nieuwbouw zijn de bestaande goot- en nokhoogte richtinggevend. Hierbij is wenselijk ook rekening te houden met een gewenste minimumhoogte, waarmee vooral de ruimtelijke samenhang is gediend. (zie artikel 39.3 onder a van de regels van het bestemmingsplan).*
- *Rooilijnen handhaven. Bij nieuwbouw in de voorgevelrooilijn bouwen. (zie artikel 39.2.c onder 1 van de regels van het bestemmingsplan)*
- *Bij nieuwbouw zal de monumentencommissie niet alleen toetsen of het door de ontwerper gekozen uitgangspunt in voldoende mate in het plan herkenbaar is, maar ook afwegen of de samenhang in het stadsgezicht voldoende is gewaarborgd.. In het Bergkwartier is hierbij sprake van een hoog ambitieniveau.*
- *Bij calamiteiten en/of vervangende nieuwbouw binnen een ensemble wordt nieuwbouw nagestreefd die zich door bouwmassa, materiaalgebruik en detaillering zo onopvallend mogelijk voegt in het huidige laanbeeld. Percelen mogen niet samengevoegd en/of gesplitst worden. (zie artikel 39.2.c onder 2 van de regels van het bestemmingsplan).*